

ISSN 2524-2369 (Print)
ISSN 2524-2377 (Online)

УДК 800.7 (947.6)
<https://doi.org/10.29235/2524-2369-2020-65-4-391-400>

Паступіў у рэдакцыю 09.07.2020
Received 09.07.2020

У. Р. Гусакоў, А. А. Каваленя

Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Мінск, Беларусь

ЗАХАВАЕМ БЕЛАРУСКУЮ МОВУ – ЗАХАВАЕМ БЕЛАРУСКУЮ ДУШУ

Льняная і жытнёвая. Сялянская.
Баравая ў казачнай красе.
Старажытная. Ты самая славянская.
Светлая, як травы ў расе.
Вобразная, вольная, пявучая,
Мова беларуская мая!

П. Панчанка

Анотацыя. Показан складаны шлях становлення беларускага мовы. Значыцца, што беларуская мова на працягу многіх стагоддзяў была найважнейшым спосабам перадачы сацыяльна-історычнага вопыта, фарміравання нацыянальнай культуры, традыцый, ідэнтыфікацыі народа і фарміравання нацыянальнай дзяржаўнасці. Асноўнае апраўданне на історычным вопыце, аўтары падкрэпліваюць грамадска-палітычную значнасць захавання і развіцця беларускага мовы ў ўмовах глабалізацыі светскага супольнасці як важную задачу кожнага беларуса.

Ключевыя словы: мова, нацыянальныя мовныя групы, нацыянальная мова, беларуская мова, старабеларуская мова, дзяржаўнасць, летапісы, словы, духоўная культура

Для цытавання: Гусакоў, У. Р. Захаваем беларускую мову – захаваем беларускую душу / У. Р. Гусакоў, А. А. Каваленя // Весті Нац. акад. навук Беларусі. Сер. гуманіт. навук. – 2020. – Т. 65, № 4. – С. 391–400. <https://doi.org/10.29235/2524-2369-2020-65-4-391-400>

Vladimir G. Gusakov, Alexander A. Kovalenya

National Academy of Sciences of Belarus, Minsk, Belarus

IF WE PRESERVE THE BELARUSIAN LANGUAGE WE WILL PRESERVE THE BELARUSIAN SOUL

Abstract. The article outlines the complicated path of formation of the Belarusian language. On a number of examples, in general terms, it is noted that the Belarusian language for many centuries has been the most important means of transmitting socio-historical experience, the formation of national culture, traditions, identification of people and the formation of national statehood. Based on the historical experience, the authors emphasize the importance of preserving and developing the Belarusian language in the context of globalization of the world community – as an important task for every Belarusian.

Keywords: language, national language groups, national language, Belarusian language, Old Belorussian language, statehood, annals, dictionaries, spiritual culture

For citation: Gusakov V. G., Kovalenya A. A. If we preserve the Belarusian language we will preserve the Belarusian soul. *Vesti Natsyyanal'nai akademii navuk Belarusi. Seriya humanitarnykh navuk = Proceedings of the National Academy of Sciences of Belarus. Humanitarian Series*, 2020, vol. 65, no. 4, pp. 391–400 (in Belarusian). <https://doi.org/10.29235/2524-2369-2020-65-4-391-400>

Уводзіны. Усе жывыя істоты могуць мець зносіны адзін з адным з дапамогай сігнальных выяўленняў, але толькі чалавек здолеў развіць сігнальны абмен у маўленчую форму. Якім чынам гэта адбылося, і сэнна цалкам не вытлумачана. Мова ўяўляе сабой унікальнае спалучэнне прастаты і складанасці, выразнасці і таямнічасці, яна не толькі адлюстроўвае, але і стварае тую

рэальнасць, у якой мы жывём, па сутнасці, фарміруе і нас саміх. Нездарма старажытны грэчаскі філосаф Сакрат адзначаў: “Пачні гаварыць, каб я цябе ўбачыў”.

Асноўная частка. Мова заўсёды выступала ўніверсальным сродкам зносін паміж людзьмі, у гэтым заключаецца адна з яе найважнейшых грамадскіх функцый – камунікатыўная¹. На працягу многіх стагоддзяў фарміраваўся лексічны склад, фанетычныя, марфалагічныя і стылістычныя асаблівасці нацыянальных моўных груп. Пры ўсёй шматлікасці моў свету² кожная з іх з’яўляецца ўнікальнай, мае свае асаблівасці развіцця і функцыянавання. Фарміраванне моў – працэс аб’ектыўны і працяглы, ён заўсёды папярэднічае тэрытарыяльным, а затым і дзяржаўным утварэнням. Менавіта этнамоўная аснова з’яўляецца найважнейшым фактарам станаўлення першых дзяржаўных утварэнняў і аб’ектыўнай перадумовай вызначэння меж дзяржаў. Вядома, што заснавальнік беларускага мовазнаўства акадэмік Я. Ф. Карскі яшчэ ў 1918 годзе, складаючы “Этнографическую карту Беларускаго племени”³, для вызначэння меж Беларусі імкнуўся строга прытрымлівацца этналінгвістычнага падыходу, прымаючы пад увагу выключна жывую народную мову [1, с. 32–34].

Неабходна падкрэсліць, што мова з’яўляецца найважнейшым элементам нацыянальнай кансалідацыі, невычэрпнай крыніцай, духоўна-культурным сховішчам традыцый і звычаяў кожнага народа, яго душой. Сучасная лінгвістычная навукa сцвярджае, што мова – гэта не толькі гістарычна сфарміраваная сістэма супольнасці людзей, але і сродак, з дапамогай якога людзі могуць ператвараць свае думкі ў духоўна-культурнае багацце грамадства, назапашваць веды і перадаваць іх новым пакаленням. Як вядома, “нацыянальнай называецца мова, якая з’яўляецца сродкам пісьмовых і вусных зносін нацыі” [2, с. 368].

Свае адметныя асаблівасці ўласцівы і беларускай мове. Менавіта мова выступала найважнейшым сродкам захавання і перадачы сацыяльна-гістарычнага вопыту беларускага народа, формай уасаблення яго светапогляду, духоўных каштоўнасцей, мастацка-эстэтычнага вопыту і навуковых дасягненняў. На працягу многіх стагоддзяў беларуская мова была неад’емным элементам фарміравання нацыянальнай культуры і дзяржаўнасці, з’яўляючыся галоўным паказчыкам ідэнтыфікацыі народа.

У шэрагу прац беларускіх вучоных-лінгвістаў, гісторыкаў, антрапологаў, этнолагаў пераканаўча даказана, што беларуская мова – адна з самых старажытных славянскіх моў⁴. Ужо ў XIX стагоддзі ўпершыню паўстала пытанне аб самастойнай беларускай мове, што з’явілася адным з важных фактараў умацавання беларускай этнічнай самасвядомасці. Гэтаму ў значнай меры спрыяла развіццё этнаграфіі і фалькларыстыкі. З’явіўся шэраг публікацый пра вусную народную творчасць беларусаў: песні, казкі, прыказкі, прымаўкі; былі выданы этнаграфічныя зборнікі, у якіх папулярывалася беларуская мова. Для вытокаў фарміравання беларускай літаратурнай мовы стаялі прадстаўнікі мясцовай інтэлігенцыі.

¹ Мова – сістэма знакаў, якая самаарганізуецца і выконвае ў грамадстве шэраг важных функцый. Найбольш значымі з іх з’яўляюцца наступныя: кагнітыўная, камунікатыўная, рэгулятыўная, выхаваўчая, фатычная, эматыўная, намінатыўная, метамоўная, эстэтычная, апелятыўная, дэнататыўная, эўрыстычная, аксіялагічная і інш.

² На пачатак 2020 г., па даных ЮНЕСКА, у свеце налічвалася 7117 моў. Напрыклад, у Папуа-Новая Гвінея налічваецца 840 жывых моў, на шматлікіх астравах Інданезіі – 710 моў, у Нігерыі, якая ў недалёкай будучыні зойме трэцяе месца ў свеце па колькасці жыхароў, налічваецца 524 мовы. Сёння каля 40 % моў свету знаходзяцца на мяжы знікнення.

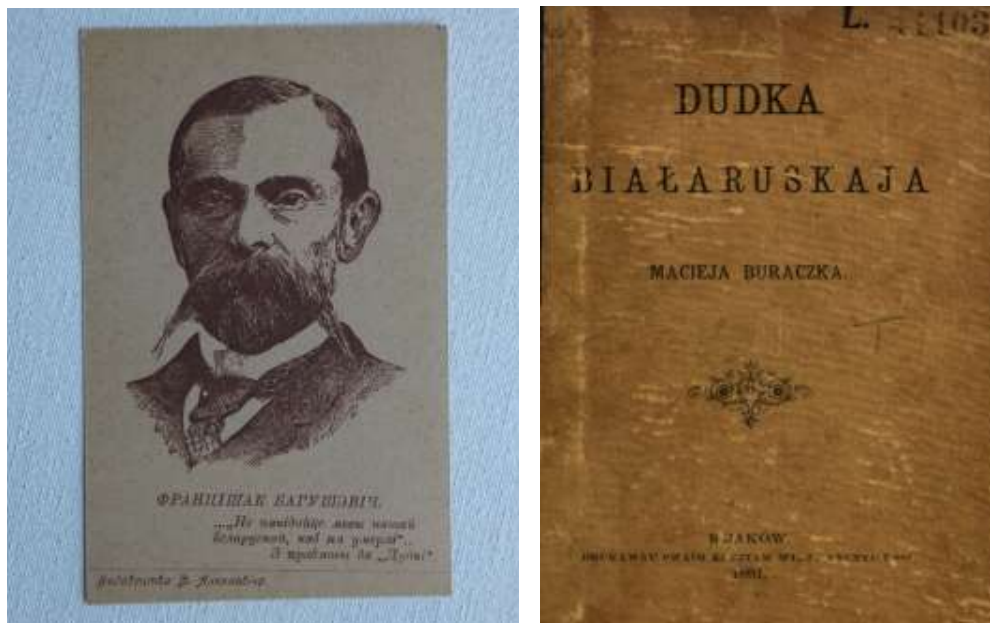
³ “Этнографическая карта Беларускаго племени” складзена ў 1918 г. Я. Ф. Карскім. Выданне надрукавана ў Ваенна-тапаграфічным адзеле галоўнага ўпраўлення Генеральнага штаба. Я. Ф. Карскі – філолаг-славист, фалькларыст, палеограф, этнограф. Выдатны даследчык культуры беларускага народа, мовы, літаратуры іншых славянскіх народаў. Заснавальнік беларускага навуковага мовазнаўства і літаратуразнаўства. Аўтар больш за 700 навуковых прац па славістыцы, беларусістыцы, русістыцы, у тым ліку грунтоўных даследаванняў па дыялекталогіі, гісторыі беларускай мовы, літаратуры, фальклору, этнаграфіі і інш. Фундаментальная праца “Беларусы” – вышэйшае дасягненне еўрапейскай славістыкі канца XIX – пачатку XX ст., фактычна энцыклапедыя беларусазнаўства. Я. Ф. Карскі быў акадэмікам Імператарскай Санкт-Пецярбургскай акадэміі навук (1916 г., член-карэспандэнт з 1901 г.), Расійскай акадэміі навук (1917 г.) і Акадэміі навук СССР (1925 г.), правадзейны член Інстытута беларускай культуры, пазней – Беларускай акадэміі навук (1922 г.) і Чэшскай акадэміі навук (1929 г.).

⁴ Славянскія мовы прынята дзяліць на тры групы: усходнеславянская група – руская, украінская, беларуская мовы; заходнеславянская – польская, славацкая, чэшская мовы; паўднёvasлавянская – сербахарвацкая, балгарская, македонская, славенская мовы. На гэтых мовах размаўляюць больш за 400 мільёнаў чалавек.

Прыжыццёвыя выданні Я. Ф. Карскага (1861–1931 гг.)
Lifetime editions of E. F. Karsky (1861–1931)

Ужыванне беларускай мовы значна актывізувалася ў канцы XIX стагоддзя. Яе пачалі выкарыстоўваць у літаратурных творах такія выдатныя нацыянальныя пісьменнікі і паэты, як Францішак Багушэвіч, Алаіза Пашкевіч (Цётка), Максім Багдановіч, Янка Купала, Якуб Колас і многія іншыя, нягледзячы на тое, што іх творы ў гэты перыяд яшчэ не падпарадкоўваліся адзіным арфаграфічным і граматычным нормам. Грунтоўнае навуковае даследаванне асаблівасцей беларускай мовы ўпершыню правёў Я. Ф. Карскі. У сваёй трохтомнай працы “Беларусы”, выдадзенай у 1902–1922 гадах, ён усебакова раскрыў не толькі для беларусаў, але і для свету самабытнасць, нацыянальную адметнасць беларускага народа, паказаў багацце яго культуры і мовы [3–5]. У 1906 годзе ў Пецябургу было заснавана першае беларускае выдавецкае таварыства “Загляне

Выданні Францішка Багушэвіча (1840–1900 гг.)
Publications of Frantsisk Bogushevich (1840–1900)

сонца і ў наша аконца”¹. Галоўнай яго задачай з’яўлялася “друкаваць і распаўсюджаць сярод людзей кніжкі беларускія і ўсё, што тычыцца Беларусі”. У гэтым жа годзе пабачыла свет і першая легальная беларуская газета “Наша доля”², дзе друкаваліся матэрыялы, якія заахвочвалі беларусаў да нацыянальнага жыцця.

¹ “Загляне сонца і ў наша аконца” – першае беларускае легальнае выдавецкае таварыства. Заснавана 5 мая 1906 г. у Пецярбургу групай перадавой інтэлігенцыі па ініцыятыве выкладчыка Пецярбургскага ўніверсітэта Б. Эпімах-Шыпілы. Першай кнігай выдавецтва з’яўляўся “Беларусі лемантар, або Першая навука чытання”. Гэта быў падручнік для дзяцей беларусаў, нягледзячы на тое, што на той час не існавала ніводнай беларускай школы. Упершыню былі выдадзены “Дудка беларуская” і “Смык беларускі” Ф. Багушэвіча; “Гапон”, “Вечарніцы”, “Шчароўскія дажынкi. Купалле” В. Дуніна-Марцінкевіча; “Жалейка”, “Сон на кургане”, “Шляхам жыцця”, “Паўлінка” Янкі Купалы; “Батрак” Якуба Коласа; “Абразкі” Змітрака Бядулі; “Песні” Цішкі Гартнага.

² “Наша доля” – штотыднёвая газета. Першы нумар выйшаў 14 верасня 1906 г. Палова накладу друкавалася кірыліцай, а другая палова – лацінкай. Разавы тыраж склаў 10 тыс. экзэмпляраў. Чатыры з шасці нумароў былі канфіскаваныя. У студзені 1907 г. выданне газеты было забаронена.

Важную ролю ў фарміраванні нацыянальнай мовы і культуры, павышэнні самасвядомасці беларусаў адыграла газета “Наша Ніва”¹. На яе старонках фарміраваліся лексічныя і граматычныя нормы новай беларускай літаратурнай мовы. Рэпрэзентуючы беларускую рэчаіснасць, газета, з аднаго боку, адлюстроўвала на сваіх старонках асаблівасці маўленчай культуры беларускага народа, з другога – актыўна ўплывала на яе фарміраванне, паскараючы працэс нацыянальнай крышталізацыі. Як справядліва адзначаў М. І. Ермаловіч, газета была голасам народа, яго “духоўным асяродкам, розумам і сэрцам” [6, с. 166]. Дзейнасць аўтараў “Нашай Нівы” станоўча паўплывала на ўмацаванне гістарычнай памяці і нацыянальнай свядомасці беларусаў.

Заклікамі захоўваць і вывучаць беларускую мову былі напоўнены многія творы беларускіх паэтаў і пісьменнікаў. Гэта тэма пранікнёна гучала ў зборніках Францішка Багушэвіча “Дудка беларуская” і “Смык беларускі”, вершы “Роднай старонцы” Янкі Лучыны, зборніках Алаізы Пашкевіч “Хрэст на свабоду” і “Скрыпка беларуская”, паэмах Янкі Купалы “Курган” і “Бандароўна”, паэмах Якуба Коласа “Новая зямля” і “Сымон-музыка”, вершы-гімне “Пагоня” Максіма Багдановіча і многіх іншых. Так, у вядомым наказе Францішка Багушэвіча “Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлі!”, які прагучаў у прадмове да зборніка “Дудка беларуская”, паэт заклікаў беларускі народ захоўваць родную мову, якая з’яўляецца найважнейшым фактарам фарміравання нацыянальнай дзяржаўнасці. Глыбока перакананым у неабходнасці захавання роднай мовы заставаўся Янка Купала, які сцвярджаў, што пакуль жыве мова – жыве і народ. Гэтай думкай прасякнуты яго верш “Роднае слова”:

“Бясмертнае слова ты, роднае слова!
Ты крыўды, няпраўды змагло;
Хоць гналі цябе, накладалі аковы,
Дый дарма: жывеш, як жыло!”

Любоў да роднай мовы ва ўяўленні класіка айчынай літаратуры – адна з найважнейшых праяў любові да Айчыны і свайго народа, неабходная ўмова нацыянальнага адраджэння. Ідэі захавання і развіцця беларускай мовы не губляюць сваёй актуальнасці і сёння.

Дзякуючы намаганням многіх сучасных беларускіх вучоных-лінгвістаў пераканаўча даказана, што беларуская мова, з’яўляючыся адной з самых старажытных славянскіх моў, сёння дастаткова развітая і шырока выкарыстоўваецца ва ўсіх сферах жыцця нашага грамадства. Пачынаючы

Прэзентацыя “Гістарычнага слоўніка беларускай мовы”, Мінск,
Прэзідыум НАН Беларусі, 26 кастрычніка 2017 г.

Presentation of the “Historical Dictionary of the Belarusian Language”, Minsk,
Presidium of the National Academy of Sciences of Belarus, October 26, 2017

¹ “Наша Ніва” – беларуская штотыднёвая грамадска-палітычная, навукова-асветніцкая і літаратурна-мастацкая газета, выдавалася ў Вільні ў 1906–1915 гг. Выходзіла на беларускай мове кірыліцай, а таксама беларускай лацінкай.

з 60-х гадоў XX стагоддзя ў Інстытуце мовазнаўства імя Якуба Коласа НАН Беларусі пад кіраўніцтвам членаў-карэспандэнтаў, дактароў філалагічных навук НАН Беларусі А. І. Жураўскага і А. М. Булыкі ажыццяўлялася мэтанакіраваная распрацоўка канцэпцыі ўнікальнага выдання – “Гістарычны слоўнік беларускай мовы”. Некалькі пакаленняў таленавітых беларускіх лінгвістаў займаліся даследчай працай і ўнеслі важкі ўклад у распрацоўку фундаментальнага акадэмічнага праекта. Вельмі складанай задачай аказалася вызначэнне крыніц фактычнага матэрыялу. Варта адзначыць, што большая частка помнікаў старабеларускага пісьменства знаходзіцца за межамі Беларусі. Вучоныя-лінгвісты здолелі ажыццявіць велізарную пошукавую працу і прывезці на Радзіму фотакопіі шматлікіх гістарычных твораў. У выніку была складзена арыгінальная картэтка, якая налічвае больш за мільён картак. Намаганнямі даследчыкаў ў 2017 годзе было завершана і выдадзена ўнікальнае 37-томнае выданне.

Амаль за 80-гадовы перыяд працы беларускія вучоныя змаглі выявіць і апісаць больш за 75 тысяч слоў, зафіксаваных у граматах, дагаворах, статутах, летапісах, хроніках, хранографіях, воінскіх і рыцарскіх раманах і аповесцях, мемуарных, публіцыстычных, навуковых і рэлігійных творах XIV–XVIII стагоддзяў. Важна падкрэсліць, што гэты быў перыяд, калі беларускія землі з’яўляліся цэнтрам магутнай еўрапейскай дзяржавы – Вялікага Княства Літоўскага, а старабеларуская мова выконвала функцыі дзяржаўнай мовы.

“Гістарычны слоўнік беларускай мовы” ў 37 выпусках
 “Historical Dictionary of the Belarusian Language” in 37 issues

Варта заўважыць, што ў гэтай фундаментальнай працы акадэмічныя лінгвісты ўпершыню ў гісторыі ажыццявілі грунтоўнае лексікаграфічнае даследаванне, у якім найбольш поўна адлюстравана гісторыя і багацце слоўнікавага фонду старажытнай беларускай мовы. Сёння “Гістарычны слоўнік” з’яўляецца надзейнай крыніцай звестак не толькі пра фарміраванне беларускай мовы, але і пра мінулае Беларусі, ён змяшчае каштоўную інфармацыю пра сацыяльна-эканамічнае жыццё, матэрыяльную і духоўную культуру беларускага народа на працягу 500-гадовай гісторыі.

Даследчая праца вучоных-лінгвістаў паспяхова працягваецца і сёння, пра што пераканаўча сведчаць дасягненні Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі. У якасці прыкладу можна згадаць распрацоўку і стварэнне поўнага беларускага лінгвістычнага даведніка “Арфаэпічны слоўнік беларускай мовы” [7]. Аўтарскі калектыў Інстытута мовазнаўства і Аб’яднанага інстытута праблем інфарматыкі НАН Беларусі пад кіраўніцтвам доктара філалагічных навук В. П. Русак распрацаваў метадалогію канвертавання электроннага арфаграфічнага запісу беларускіх слоў у транскрыпцыю і стварыў першы поўны беларускі лінгвістычны даведнік. Выданне стала пераможцам конкурсу “ТОП-10” па выніках дзейнасці вучо-

ных НАН Беларусі ў галіне фундаментальных і прыкладных даследаванняў у 2017 годзе. Акадэмічнымі лінгвістамі таксама былі падрыхтаваны “Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Том 14” [8] і вучэбна-метадычны дапаможнік “Сучасная беларуская мова. Марфеміка. Марфаналогія. Словаўтварэнне” [9]. Навуковыя распрацоўкі ў галіне беларускага мовазнаўства сёння вызначаюць развіццё не толькі лінгвістыкі ў Беларусі, але і ў цэлым усёй беларусістыкі за межамі краіны. Яны забяспечваюць статус беларускай мовы як дзяржаўнай мовы Рэспублікі Беларусь і патрэбы сучаснай моўнай практыкі, спрыяюць павышэнню нацыянальнай самасвядомасці беларускага грамадства, адыгрываюць вялікую ролю ў фарміраванні нацыянальнага іміджу дзяржавы і яе прэстыжу ў свеце. Акрамя таго, фундаментальныя даследаванні акадэмічнай лінгвістычнай школы з’яўляюцца навуковым падмуркам арганізацыі вучэбна-выхаваўчага працэсу ў школах, вышэйшых і сярэдніх спецыяльных установах краіны. На гэтай навукова-лінгвістычнай базе павінны распрацоўвацца курсы, спецкурсы, факультатывы, рыхтавацца дыдактычныя матэрыялы.

Неабходна падкрэсліць, што дзякуючы творчым намаганням вучоных-гуманітарыяў Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі і вышэйшых навучальных устаноў краіны былі дасягнуты значныя вынікі. Так, за 2019 год было апублікавана каля 4 тысяч навуковых прац, з іх амаль 900 – у замежных навуковых выданнях. Падрыхтавана і выдадзена 370 кніжных выданняў, у тым ліку 107 манаграфій, 65 даведнікаў і энцыклапедый, 68 зборнікаў навуковых прац. Падрыхтавана і апублікавана звыш 3500 навуковых артыкулаў і дакладаў, больш за 1000 тэзісаў дакладаў. Гэтыя вынікі фундаментальных даследаванняў з’явіліся асновай для падрыхтоўкі 130 падручнікаў, навучальных і метадычных дапаможнікаў, працоўных сшыткаў, навучальных карт па ўсіх гуманітарных дысцыплінах.

Інфармацыйна-камунікацыйныя тэхналогіі ў XXI стагоддзі істотна ўплываюць на лад жыцця людзей і іх камунікацыю, садзейнічаюць уніфікацыі моўнай прасторы, што прыводзіць да знікнення многіх моў¹. Пры гэтым неабходна разумець, што глабалізацыя інфармацыйнай прасторы – гэта непазбежная рэалія сённяшняга дня. Наступствы глабалізацыйных працэсаў для развіцця грамадства шмат у чым залежаць ад гісторыка-культурнага, сацыяльна-эканамічнага стану краіны, яе моўнай культуры і асаблівасцей заканадаўства. Несумненна, грамадства павінна ўсведамляць магчымасці захавання нацыянальнай моўнай прасторы, бачыць шляхі яе гнуткага ўзаемадзеяння з глабальнай міжнароднай інфармацыйнай супольнасцю. Прычым мова кожнай краіны мае розную ступень уплыву і распаўсюджанасці ў свеце, а значыць, і розны статус².

Моўная культура беларускага народа надзвычай багатая і самабытная. Беларуская мова вызначаецца высокай ступенню дасканаласці ў перадачы пачуццяў і эмоцый чалавека, раскрыцці яго ўнутранага свету, таму жывая беларуская мова з’яўляецца крыніцай натхнення для пісьменнікаў і паэтаў, якія ў сваю чаргу развіваюць і ўдасканальваюць мову ў сваіх творах. У мастацкай літаратуры слова выступае інструментам стварэння вобразаў, яно мае эстэтычнае значэнне і здольна эмацыянальна ўздзейнічаць на чытача.

Доўгае развіццё вуснай формы беларускай мовы абумовіла яе мілагучнасць, якая грунтуецца на асаблівасцях фанетычнай сістэмы (абсалютная большасць складоў з’яўляюцца адкрытымі, будуецца па прынцыпе ўзыходзячай гучнасці, што надае маўленню непаўторную меладычнасць і музычнасць). Асаблівую выразнасць маўленню надаюць фразеалагізмы – устойлівыя выразы. Іх у нашай літаратурнай мове больш за восем тысяч (менавіта столькі адзінак апісана ў “Слоўніку фразеалагізмаў” І. Я. Лепшава)³. Важным складнікам беларускай мовы выступаюць дыялекты і лакальныя гаворкі. Наша нацыянальная мова напоўнена мноствам эпітэтаў і трапных характа-

¹ Імклівае развіццё інфармацыйнай прасторы прыводзіць да скарачэння жывых моў. Па даных ААН, кожныя 2 тыдні знікае 1 мова.

² Складанасць станаўлення і развіцця беларускай мовы пераканаўча дэманструе змены ў напісанні лозунга “Пралетары ўсіх краін, яднайцеся!” на стужцы герба Беларусі, якія адбываліся ў 1920–1958 гг. Так, у 1920–1926 гг. – “Пралетары ўсіх краёў, злучайцеся!”, 1927–1937 гг. – “Пролятары ўсіх краін, злучайцеся!”, 1937–1938 гг. – “Пралетары ўсіх краін, злучайцеся!”, 1938–1949 гг. “Пралетары ўсіх краін, еднайцеся!”, 1958–1981 гг. – “Пралетары ўсіх краін, яднайцеся!”.

³ Фразеалагізм – гэта ўстойлівае (узнаўляльнае) гатовае спалучэнне некалькіх слоў, якое мае цэласнае значэнне. Напрыклад: *ні рыба ні мяса, выкінуць з галавы, трымаць язык за зубамі, трымаць камень за пазухай*.

рыстык. Гэта духоўнае багацце нашага народа, якое жыве ў кожным з нас. Мабыць, няма ні аднаго беларускага пісьменніка, які не выказаў бы свайго зачаравання роднай мовай.

У беларускай мове важным з’яўляецца гукавое афармленне сказа; гармонія гукаў ужо закладзена ў самой мове. Гэта ярка ўвасоблена ў вершы Пімена Панчанкі “Пад’язджаючы да Мінска”:

“Якія знаёмыя назвы і словы,
Якая цудоўная родная мова!
Усё мілагучна для слыху майго:
І звонкае «дзе» і густое «чаго»”.

Эмацыянальная глыбіня, вобразнасць, мілагучнасць і іншыя мастацка-эстэтычныя якасці беларускай мовы праяўляюцца і ў творчай спадчыне Якуба Коласа, яго трылогіі “На ростанях”, паэмах, апавесцях, вершах і апавяданнях. У паэме “Новая зямля” з вялікай мастацкай сілай праявілася эмацыянальна-сэнсавая глыбіня:

“А ноч ціхутка ў багне цёмнай
Пустэлі страшнай і бязмоўнай
Гараць дрыготна, ззяюць зоркі,
Як найдарожшыя пацёркі,
То паасобку, то гурткамі
То брыльянцістымі радкамі,
І іх пучочки-златаблёсткі
Наўкола кідаюць пялёсткі...”

Сёння беларуская мова не з’яўляецца мовай міжнацыянальных і міждзяржаўных зносін, яна нацыянальная, распаўсюджаная ў межах беларускага грамадства. Блізкай для нас на постсавецкай прасторы мовай міжнацыянальных зносін з’яўляецца руская, а мовай міжнародных зносін – англійская. У сувязі з працэсамі сусветнай глабалізацыі многія нацыянальныя культуры і мовы апынуліся ў цяжкім становішчы. Гэта сітуацыя аказвае негатыўны ўплыў на развіццё беларускай мовы, якая тым не менш жыве і развіваецца, і яе перспектывы залежаць ад кожнага з нас. Трэба зрабіць усё магчымае, каб мова захавалася, прадоўжыла ўдасканалвацца і засталася нацыянальным сімвалам Беларусі.

Беларуская мова дастаткова развітая, каб адпавядаць усім найноўшым выклікам. Яна добра спалучаецца з апошнімі ІТ-тэхналогіямі і камп’ютарнымі новаўвядзэннямі, хутка інтэгруе навуковую тэрміналогію і так жа хутка адаптуецца да апошніх змен у сферы камунікацый і інфармацыйнага забеспячэння. Гэта сведчыць пра тое, што за шматвяковую гісторыю ўдасканалення наша мова набыла неабходныя якасці – пластычнасць, гнуткасць, адаптыўнасць і ў той жа час захавала традыцыйныя нормы і спосабы словаўтварэння.

Мова – гэта душа народа. Па асаблівасцях вымаўлення, сінтаксічнай будове можна беспамылкова сказаць, што ўяўляе сабой народ. Характар народа перадаецца праз мову, культуру і традыцыі, паводзіны, зносіны і гасціннасць. Усе пазнаюць беларускі народ па яго выразных уласцівасцях: “памяркоўнасць”, “паважлівасць”, “цярпімасць”, “добразычлівасць”. Гэта неад’емныя рысы нашага народа, якія перадаюцца ў тым ліку праз беларускую мову.

Вядома, што беларуская мова па сваім вымаўленні, мабыць, самая мяккая мова ў свеце. Такім жа з’яўляецца і беларускі народ. Мова прама і простая, не іншасказальная – і народ такі ж просты і адкрыты.

Беларускую мову можна назваць адной з самых п’явучых, такімі ж здольнасцямі валодае і народ.

Мова адрозніваецца гарманічнасцю будовы, яна трапна намінуе прадметы і з’явы, аналагічна і народ – па сваім характары цэльны і дасціпны.

Наша мова рацыянальная і канкрэтная, беларускі народ валодае такімі ж якасцямі.

Беларуская мова рытмічная і добра структураваная, яна найбольш паэтычная з усіх магчымых. Народ Беларусі таксама надзелены многімі паэтычнымі талентамі і здольнасцямі.

Мова беларусаў душэўная і сардэчная. Гэта мова мудрасці і шматгадовых традыцый. І народ умее прымаць мудрыя рашэнні. Беларуская мова – гэта мова старажытных паданняў, якія народ захоўвае ў сваёй памяці.

Наша мова адначасова старажытная і сучасная, беларускі народ таксама прайшоў усе этапы гістарычнага развіцця, цяпер ён з’яўляецца сучасным і прагрэсіўным.

Беларуская мова – гэта мова глыбінных гістарычных сувязей, і народ таксама мае глыбінную сувязь пакаленняў.

Часам наша мова валодае хітрынкай, народ таксама з’яўляецца носьбітам гэтай спрадвечнай якасці, на чым грунтуецца тонкі і праніклівы народны гумар.

Беларуская мова – мова строгіх правілаў і нормаў, такімі ж уласцівасцямі валодае і народ.

Наша мова – мова надзей і спадзяванняў, гатовая ўспрыняць інавацыі, як і беларускі народ, які ўнутрана надзелены “інавацыйным адчуваннем”.

Мова незвычайнай прыгажосці і вытанчанасці, беларусы таксама прыгожа складзены, знешне і ўнутрана прывабныя.

Беларуская мова – мова ўзорнай дакладнасці, і народ кіруецца тымі ж паняццямі – дысцыплінаванасцю і абавязковасцю.

Мова вобразнага і прасторавага мыслення, і беларусы такія ж філосафы і мысліцелі.

Наша мова – мова высокай адукацыі і перадавой навукі, беларускі народ такі ж – адукаваны, здольны, які мае высокі патэнцыял прафесіяналізму.

Не выпадкова пры параўнальным аналізе розных моў еўрапейскіх краін беларуская мова была прызнана адной з самых развітых і прывабных. Зразумела, свае адметныя асаблівасці маюць усе народы і мовы. Ёсць мовы, якія характарызуюцца лаканічнасцю і выразнасцю ці, наадварот, пывучасцю, меладычнасцю і гарманічнасцю. Існуюць мовы, гучанне якіх радуе слых. Яны, бяспрэчна, заслугоўваюць прызнання. Але такой жа мовай з’яўляецца і беларуская, якая за шматвяковую гісторыю ўвабрала ў сябе цэлы шэраг станоўчых якасцей. Яна адначасова лаканічная і пывучая, выразная і гарманічная, старажытная і сучасная, літаратурная і філасофская, народная і навуковая. Іншую такую мову па прыгажосці, мяккасці, прывабнасці ў свеце складана знайсці.

Бяспрэчна, кожны народ унікальны па-свойму, але беларускі валодае, мабыць, самымі каштоўнымі якасцямі: бясконцай добразычлівасцю, паважлівасцю, душэўнасцю, цеплынёй і сардэчнасцю. Гэтыя якасці, безумоўна, з’яўляюцца душой і сэрцам беларускай мовы.

Высновы. На мяжы стагоддзяў становішча беларускай мовы ў грамадстве істотна змянілася. Набыццё незалежнасці Рэспублікай Беларусь дазволіла беларускай мове развіцца з рэгіянальнай мовы шматнацыянальнай і шматмоўнай краіны ў мову тытульнай нацыі і большасці насельніцтва сярэдняй па еўрапейскіх мерках дзяржавы. У выніку намаганняў навуковай супольнасці, грамадскасці і дзяржавы быў заканадаўча аформлены афіцыйны статус беларускай мовы. Яна стала дзяржаўнай мовай нашай краіны: з пачатку 1990-х гадоў – адзінай, а з сярэдзіны 1990-х гадоў – адной з дзяржаўных моў.

Сёння беларуская мова – гэта не толькі сродак зносін, але і ўвасабленне духу народа, люстэрка духоўна-культурнага жыцця, жывая сувязь пакаленняў. Яна мае багаты слоўнікавы склад, разгалінаваную навуковую тэрміналогію, што дазваляе паспяхова абслугоўваць усе сферы жыцця сучаснага грамадства. Беларуская мова ўласціва сакавітае гучанне, спецыфічны каларыт, гэта сапраўды ўнікальная мова, самая меладычная па прыгажосці пасля італьянскай, што прызнана ЮНЕСКА.

Мы павінны захоўваць і развіваць родную мову як найвялікшы скарб, бо пакуль жыве мова, жыве сам народ – гэта як карані, якія трымаюць магутнае дрэва.

Захаваем беларускую мову – захаваем беларускую душу! Гэта задача кожнага сапраўднага беларуса.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Карский, А. А. Академик Е. Ф. Карский : биография : в 2 т. / А. А. Карский. – Минск : Полиграфкомбинат, 2019. – Т. 2. – 734 с.
2. Жураўскі, А. І. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы : у 2 т. / А. І. Жураўскі. – Мінск : Навука і тэхніка, 1967. – Т. 1. – 371 с.

3. Карский, Е. Ф. Белорусы : [в 3 т., 7 вып.] / Е. Ф. Карский. – Варшава : Тип. Варшав. учеб. округа, 1903. – Т. 1 : Введение в изучение языка и народной словесности. – 466 с.
4. Карский, Е. Ф. Белорусы : [в 3 т., 7 вып.] / Е. Ф. Карский. – Варшава : Тип. Варшав. учеб. округа, 1908. – Т. 2 : Язык белорусского племени, [вып.] 1 : Исторический очерк звуков белорусского наречия. – 579 с.
5. Карский, Е. Ф. Белорусы : [в 3 т., 7 вып.] / Е. Ф. Карский. – М. : Типолиитография Т-ва И. Н. Кушнерев и К^о, 1916. – Т. 3 : Очерки словесности белорусского племени, [вып.] 1 : Народная поэзия. – 557 с.
6. Ермаловіч, М. Слова пра «Нашу Ніву» / М. Ермаловіч // Польшыя. – 1990. – № 2. – С. 166–169.
7. Арфаэпічны слоўнік беларускай мовы : [больш за 117000 слоў] / Нац. акад. навук Беларусі [і інш.] ; уклад.: В. П. Русак [і інш.] ; рэдкал.: В. П. Русак, Ю. С. Гецэвіч, С. І. Лысы. – Мінск : Беларус. навука, 2017. – 757 с.
8. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Т. 14 / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа ; уклад.: І. І. Лучыц-Федарэц, Г. А. Цыхун, Н. С. Шакун ; гал. рэд. Г. А. Цыхун. – Мінск : Беларус. навука, 2017. – 334 с.
9. Бадзевіч, З. І. Сучасная беларуская мова. Марфэміка. Марфаналогія. Словаўтварэнне : вучэб.-метад. дапам. / З. І. Бадзевіч, В. П. Русак. – Мінск : БДУ, 2017. – 226 с.

References

1. Karskii A. A. *Academician E. F. Karsky: biography. Vol. 2.* Minsk, Poligrafkombinat Publ., 2019. 734 p. (in Russian).
2. Zhuravski A. I. *History of the Belarusian literary language. Vol. 1.* Minsk, Navuka i tekhnika Publ., 1967. 371 p. (in Belarusian).
3. Karskii E. F. *Belarusians. Vol. 1. Introduction to the study of language and folk literature.* Warsaw, Warsaw School District Printing House, 1903. 466 p. (in Russian).
4. Karskii E. F. *Belarusians. Vol. 2. The language of the Belarusian tribe. Iss. 1. Historical sketch of the sounds of the Belarusian dialect.* Warsaw, Warsaw School District Printing House, 1908. 579 p. (in Russian).
5. Karskii E. F. *Belarusians. Vol. 3. Essays on the literature of the Belarusian tribe. Iss. 1. Folk poetry.* Moscow, Printing house of I. N. Kushnerev i K^o, 1916. 557 p. (in Russian).
6. Ermalovich M. *The words of the pra "Our Niva". Polymya [Fire], 1990, no. 2, pp. 166–169 (in Belarusian).*
7. Rusak V. P., Getsevich Yu. S., Lysy S. I. (eds.). *Belarusian orthoepic dictionary.* Minsk, Belaruskaya navuka Publ., 2017. 757 p. (in Belarusian).
8. Tsykhun G. A. (ed.). *Etymological dictionary of the Belarusian language. Vol. 14.* Minsk, Belaruskaya navuka Publ., 2017. 334 p. (in Belarusian).
9. Badzevich Z. I., Rusak V. P. *Modern Belarusian language. Morphemics. Morphology.* Minsk, Belarusian State University, 2017. 226 p. (in Belarusian).

Информация об авторах

Гусаков Владимир Григорьевич – академик, доктор экономических наук, профессор, Председатель Президиума Национальной академии наук Беларуси (пр. Независимости, 66, 220072, Минск, Республика Беларусь). E-mail: nasb@presidium.bas-net.by. <https://orcid.org/0000-0001-9897-9349>

Коваленя Александр Александрович – член-корреспондент, доктор исторических наук, профессор, академик-секретарь Отделения гуманитарных наук и искусств Национальной академии наук Беларуси (пр. Независимости, 66, 220072, Минск, Республика Беларусь). E-mail: humanity@presidium.bas-net.by

Information about the authors

Vladimir G. Gusakov – Academician, D. Sc. (Econ.), Professor, Chairman of the Presidium of the National Academy of Sciences of Belarus (66 Nezavisimosti Ave., Minsk 220072, Belarus). E-mail: nasb@presidium.bas-net.by. <https://orcid.org/0000-0001-9897-9349>

Alexander A. Kovalenya – Corresponding Member, D. Sc. (Hist.), Professor, Academic Secretary of the Humanities and Fine Arts Division of the National Academy of Sciences of Belarus (66 Nezavisimosti Ave., Minsk 220072, Belarus). E-mail: humanity@presidium.bas-net.by